

Lik učiteljice u Hrvatskoj u 19. stoljeću

Mlakar, Maja

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:800001>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-22**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KROATISTIKU

MAJA MLAKAR

LIK UČITELJICE U HRVATSKOJ U 19. STOLJEĆU

ZAVRŠNI RAD

Pula, 2018.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KROATISTIKU

MAJA MLAKAR

LIK UČITELJICE U HRVATSKOJ U 19. STOLJEĆU

ZAVRŠNI RAD

JMBAG: 0303056547

Studijski smjer: Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti

Predmet: Hrvatska književnost romantizma i realizma

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Kroatistika

Mentor: Doc. dr. sc. Daniel Mikulaco

Sumentorica: Dr. sc. Dubravka Dulibić-Paljar, v. pred.

Pula, 2018.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. PREDREALIZAM ILI ŠENOINO DOBA	3
3. ODGOJ I OBRAZOVANJE MLADIH DJEVOJAKA U 19. STOLJEĆU.....	7
4. UČITELJICE BRANKA KUNOVIĆEVA I ĐURĐICA AGIĆEVA.....	11
5. UČENICI I ŠKOLA U ROMANU <i>BRANKA I ĐURĐICA AGIĆEVA</i>	22
6. ZAKLJUČAK.....	26
7. LITERATURA.....	27
8. SAŽETAK.....	29
9. ABSTRACT	30

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Maja Mlakar, kandidat za prvostupnika *Hrvatskoga jezika i književnosti* ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija.

Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Maja Mlakar dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Lik učiteljice u Hrvatskoj u 19. stoljeću* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

1. UVOD

Sve do Šenoina doba ili predrealizma, koje traje od 1863. do 1881. godine, obrazovati su se mogli većinom samo dječaci i mladići. Za njih su sveučilišta uvijek bila širom otvorena u cijelome svijetu, dok djevojčice i djevojke, s druge strane uglavnom nisu imale pravo ni na kakvo obrazovanje. Njihova je uloga bila samo da se udaju, rađaju i odgajaju djecu te da budu kod kuće, ali od sredine 19. stoljeća ipak dolazi do zamjetne promjene koju su uzrokovale reforme koje je uvelike potaknuo prvi ban pučanin, Ivan Mažuranić. Tada se, po prvi puta u nas, djevojkama otvaraju vrata pučkih škola, kao i brojne ženske škole, zavodi i instituti te ženski liceji.¹ U to doba August Šenoa postaje urednikom vodećeg hrvatskog književnog časopisa „Vijenac“. On nastoji pridobiti građansku čitateljsku publiku da čitaju kvalitetne hrvatske romane natopljene domoljubljem ističući istovremeno i potrebu za širenjem čitateljskih navika kod djevojaka kao i potrebu za njihovim obrazovanjem kojemu, bi krajnja svrha bila mlada žena – majka (domoljubkinja) kao nositeljica novih i pozitivnih društvenih vrijednosti. Stoga djevojke u školama, osim predmeta koje uče dječaci, uče i šivanje, plesanje, crtanje i slično. Nadalje, prve škole za učiteljice otvara Crkva kako bi putem učiteljica, među pukom, mogla širiti vrijednosti kršćanske vjere i nauka. Tadašnji položaj učiteljica i sve poteškoće s kojima se susreću među neobrazovnim i prostim hrvatskim pukom, najbolje u svojim romanima *Branka* i *Đurđica Agićeva* opisuju književnici August Šenoa i Ksaver Šandor Gjalski. Iako njima prethodi pripovijest Ivana Perkovca *Stankovačka učiteljica*, mi ćemo se usredotočiti samo na Šenoinu *Branku* i *Đurđicu Agićevu* Ksavera Šandora Gjalskog. Naime, Šenoin lik izravno proizlazi iz Perkovčeva književnoga djela tako da načelno ta dva ženska lika pokazuju iste osobine tipa lika kao što i govore o vrlo slično ocrtanome književnome programu, a s druge strane *Đurđica Agićeva* pripada drugačijem tipu ocrtavanja lika kao i promijenjenome načinu poimanja književnosti u

¹ Podatke o obrazovanju djevojaka u 19. stoljeću donosimo prema sljedećoj literaturi: Dragutin Franković i drugi: *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Pedagoško književni zbor, Zagreb, 1958.; Emerik Munjiza: *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet u Osijeku, Hrvatski pedagoško-književni zbor ogranak Slavonski Brod, Osijek, 2009.; Dinko Župan: *Dobre kućanice: obrazovanje djevojaka u Slavoniji tijekom druge polovice 19. stoljeća* u *Scrinia Slavonia*, br. 9, 2009., 232 – 256.

kojemu, kako ćemo vidjeti, više nema mjesta za šenoinski optimizam. U središnjem dijelu rada nastojat ćemo, nadalje, prikazati koje su sve osobine poželjne kod mladih djevojaka koje žele postati učiteljicama, a već sada možemo navesti da djevojka mora biti: idealistkinja, marljiva i inteligentna, pobožna, velika domoljubkinja, mudra te prijateljski nastrojena prema učenicima. Upravo takve osobine zadržavaju i likovi učiteljica Branke Kunovićeve i Đurđice Agićeve.

2. PREDREALIZAM ILI ŠENOINO DOBA

Krešimir Nemeć u *Povijesti hrvatskoga romana od početka do kraja 19. stoljeća* navodi da se termin *roman* koristi tek od 12. stoljeća, ali da o romanu svejedno možemo govoriti od kasnog helenističkog perioda. On također spominje da se termin *roman* sve do kraja 17. stoljeća, koristi za sva prozna djela koja su viteško-pustolovna i fantastična, a od 17. stoljeća poprima odrednice koje ima danas.² U kontekstu hrvatske književnosti to podrazumijeva i da je roman jedina književna vrsta koja je uspjela stvoriti čitateljsku publiku uspješno spajajući književno stvaranje i tzv. narodni život, a tome je uvelike pridonio i August Šenoa po kojem i čitavo jedno periodizacijsko razdoblje dobiva svoje ime.³

Naime, Predrealizam ili Šenoino doba, prema Stanku Lasiću u radu *Roman Šenoina doba (1863. – 1881.)*, traje od 1863. do 1881. godine. U Hrvatskoj se tih godina stvara građanska čitateljska publika te je zato u tome dobu tiskano najviše romana – proizašlo ih je upravo šesnaest, isto koliko i godina traje Šenoino doba, a dosta se toga duguje upravo Augustu Šeni. Šenoa je, kako primjećuje Krešimir Nemeć, proširio tematski raspon romana, povećao njegov ugled i stvorio estetski romaneskni standard, koji će glavni uzor i orijentir služiti i brojnim kasnijim piscima. Stoga se upravo Šenoa smatra najvećim hrvatskim romansijerom 19. stoljeća.⁴ Krešimir Nemeć u *Povijesti hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća* osim toga smatra i čitavo Šenoino doba ključnim za razvoj hrvatske književnosti jer je u tome razdoblju hrvatski roman doživio afirmaciju te samim time postao najomiljeniji književni žanr među publikom. Odnosno, u tome razdoblju roman nema premca niti u produkciji niti u recepciji.⁵

Osim što su se zbile brojne afirmativne promjene na literarnom području, u 19. su se stoljeću zbili i brojni kulturno značajni događaji kao što je osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (1866.), reforme koje

² Krešimir Nemeć: *Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća*, Znanje, Zagreb, 1995., str. 12.

³ Krešimir Nemeć: *Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća*, str. 17.

⁴ Krešimir Nemeć: *Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća*, str. 100.

⁵ Krešimir Nemeć: *Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća*, str. 100.

provodi ban pučanin Ivan Mažuranić: obavezno školstvo, sloboda tiska, ukidanje tlake te odvajanje političke uprave od sudstva. Nadalje, osnovane su brojne institucije kao što je zemaljski statistički ured, kazneni zavod, gospodarsko učilište, narodni muzej te mnoge druge. Godine 1874. otvoreno je i Sveučilište: filozofsko, teološko i pravno, dok je pet godina ranije pokrenut i časopis „Vijenac“. Krešimir Nemeć u spomenutoj već *Povijesti hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća* navodi da je časopis izlazio do 1903. godine, a tijekom svoga izlaženja objavljivao je brojna djela i bio je „odgajatelj čitateljske publike“. Nemeć također navodi da nakon što 1874. August Šenoa postaje njegovim urednikom, „Vijenac“ postaje vodećim hrvatskim beletrističkim listom. On okuplja sve naše literarne talente, i to bez obzira na njihov društveni stalež, političko, ideološko i književno opredjeljenje jer je jedini kriterij za objavljivanje u listu bila je kvaliteta djela, a „platforma nacionalna sloga“. Bio je potpora novim i mladim autorima, a neki od njih su i Harambašić, Palmović, Arnold, Badalić, Jorgovanić, Despot, Kovačić, Gjalski, Hranilović, Vojnović i drugi. No, najveći dio lista je sam Šenoa popunjavao svojim komentarima, kronikama i feljtonima, novelama i pjesmama te romanima. Osim književnih priloga, u „Vijencu“ su se isto objavljivali i znanstveni, ali i općekulturni prilozima, a svime je time Šenoa „Vijenac“ pretvorio u glavni časopis hrvatske književnosti.⁶ Miroslav Šicel u knjizi *Pregled novije hrvatske književnosti* opisujući Šenoino doba s druge strane navodi da su njegova obilježja bila

„traženje putova ka pravoj umjetnosti, shvaćanje književnosti kao umjetničke discipline i utiranje putova k realizmu“.⁷

Romani Šenoina doba osim toga, imaju zajedničku tematiku, ideju, likove, kompoziciju, opću formu i tehniku naracije te opće karakteristike izraza kako je to primijetio Stanko Lasić u radu *Roman Šenoina doba (1863. – 1881.)*. U tim su romanima obično zastupljene tri fabularne linije, a to su: ljubav, patriotizam i nacionalna nezavisnost te ljudska jednakost i društveno raslojavanje. Stanko Lasić navodi i da pisce Šenoina doba povezuje i „zajednički moral jest moral bitka“, a iz navedenoga morala proizlazi isto tako i tehnika izgradnje likova. Osim toga sve pisce Šenoina doba povezuju i revolucionarne ideje 19. stoljeća, pa je osnovna ideja tih

⁶ Krešimir Nemeć: *Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća*, str. 100. – 103.

⁷ Miroslav Šicel: *Pregled novije hrvatske književnosti* (treće nadopunjeno izdanje), Matica hrvatska, Zagreb, 1979., str. 36.

romana bila: jednakost, bratstvo, sloboda, dok su navedene ideje mogle biti ostvarene jedino na način da podrazumijevaju da su u službi čitave nacije. Međutim, najveća ideja jest ideja humanosti, odnosno ideja čovjeka i ljudskosti, a to opet znači da u romanima braniti ideju humanosti, znači braniti naciju. Nadalje, u romanima se pojavljuju likovi svih staleža, osim radništva zbog toga što se ta klasa tek stvarala, iako je aristokracija ipak u središtu. Pisци nastoje likove prikazati što uvjerljivijima, odnosno, od početka do kraja djela likovi zadržavaju svojstva koja su dobili na početku romana. Drugim riječima, osobine karaktera se ne mogu mijenjati, dok je karakterizacija lika direktna ili indirektna. Stoga, napominje Lasić, likove možemo podijeliti u četiri tipa: tip dobra; tip zla; tip ambiciozne, tašte i pohotne žene te tip tajanstvenog dobročinitelja. Što se tiče kompozicije, važno je napomenuti da i tu postoje tri bitna tipa: prvi tip kompozicije jest ona linearno progresivna kompozicija, zatim kompleksno paralelna kompozicija te, naposljetku, spiralna kompozicija s linearno progresivnom okosnicom. Objektivno pripovijedanje je osnovni tip naracije, ističe Stanko Lasić, no ponekada se pisac direktno upliće u radnju, pa pripovijeda u prvome licu jednine. No, kako bi pisци izbjegli monotonost koriste se ponekad i izvještavanjem o događajima te pripovijedanjem u formi pisma.⁸ Nadalje, naracija u romanima Šenoina doba jest jednostavna i ujednačena. Često se koriste elementima tj. postupcima sistema „podbadanja“ radnje, izvještaja o događajima, scenama ili situacijama, dijalogom, monologom, opisom te različitim digresijama. Svi su se pisци koristili dijalogom-pripovijetkom zbog toga što je to doba bilo didaktično, pa su i oni slijedili taj trend. Opisi u Šenoinom dobu su najčešće opisi prirode, interijera, predmeta ili stanja, događaja-epizode i slično, te se uklapaju u scenu ili situaciju. Ponekada su vezani uz jedan lik ili uz više likova, tj. grupu likova. Patos, didaktičizam te pretjerani sentimentalizam; antiteza, simbol i vizija; jednostavnost epiteta te metafore, ali i još neke druge osobitosti rečenice su opće karakteristike izraza kod pisaca Šenoina doba, kako ističe Stanko Lasić. Osim toga, opća osobina svih romana je i težnja prema poučnome, najčešće poučavaju o općim idejama kao što je to, npr., o vrijednosti jačanja nacionalne svijesti i osjećaja vjernosti naroda kao takvoga. U romanima se, s druge strane, ističe i pretjerani sentimentalizam koji ponekada može prijeći u komičnost, dok je ljubavna priča kao središnja okosnica tih romana često naivna i prebanalna. Svi pisци, ako pišu o ljubavi, grade čiste i dobre

⁸ Stanko Lasić: *Roman Šenoina doba (1863. – 1881.)*, JAZU, Zagreb, 1965., str. 163. – 193.

ljubavi tako da se čitateljima čine nestvarnim i klišeiziranim, dok je kraj romana gotovo uvijek sretan i tada završava brakom. Koristi se i kontrast dobra i zla i na taj način se grade scene, ali i likovi unutar romana. Iako su simboli i simbolizam uobičajeni u tome razdoblju ne koriste ih svi pisci Šenoina doba, dok u većini slučajeva simbol prelazi u viziju koja sažima čitavu piščevu koncepciju svijeta. Koriste se vrlo jednostavni epiteti iz „pučkog govora i priče“, kao što su: zelene gore, rujno vino, sjajne zaruke, lijepa barunica i sl. Stanko Lasić isto tako primjećuje i sljedeće stilske osobine: uz epitete je vrlo česta i poredba, dok metafora nije toliko zastupljena. Poredba je, pak toliko zastupljena da se može reći kako je upravo ona najzastupljenija stilska figura Šenoinog doba. Najčešće se živo biće uspoređuje s nekim opće poznatim predmetom ili se nešto apstraktno ili osjećaj, dovodi u vezu s nečim realnim, bilo s bićem ili predmetom.⁹

Stanko Lasić je, dakle na taj način, konstatirao da su svi romani Šenoina doba pokrenuli niz tema, ideja, ali i likova koji će se koristiti u hrvatskoj prozi i u 20. stoljeću. Ti su romani, kako napominje, stvorili bazu budućih romana te su unijeli „konstruktivne elemente u roman hrvatskog realizma“.¹⁰ O osobinama tih romana dalje detaljnije govorimo na primjerima konkretnih analiza izabranih književnih djela.

⁹ Stanko Lasić: *Roman Šenoina doba* (odlomci iz studije), Umjestnost riječi VIII 4, Zagreb, 1964., str. 263. – 281.

¹⁰ Stanko Lasić: *Roman Šenoina doba* (odlomci iz studije), str. 282.

3. ODGOJ I OBRAZOVANJE MLADIH DJEVOJAKA U 19. STOLJEĆU

O odgoju i obrazovanju mladih djevojaka u 19. stoljeću povjesničar Dinko Župan piše naglašavajući kako su djevojke bile odgajane i obrazovane s gotovo isključivom namjerom da postanu dobre majke i supruge, dok su se i učiteljice u tome smislu smatrale dijelom majčinskoga ženskoga područja. O tome možemo saznati i iz časopisa „Na domaćem ognjištu“ koji su pokrenule učiteljice Marija Jambrišak i Jagoda Truhelka, a koji je bio namijenjen ženskoj čitateljskoj publici. Ono što će nas, naime, zanimati jest kako su mlade djevojke bile odgajane i pripremane za samostalan život i učiteljsku profesiju. Odnosno, što se od njih očekivalo: kojim vještinama trebaju ovladati i koje sposobnosti trebaju razviti.

Tako se u članku *Ženski život od dječje sobe do vlastitog ognjišta* koji je priredila Marija Jambrišak (potpisana inicijalima M. J., pa tako navodimo u tekstu), spominje različite rasprave o odluci privatne ili javne škole. Javna poduka nije dobra, smatralo se, jer se od osobe koja dijete podučava ne može očekivati individualni pristup, no s druge strane se smatra da dijete najbolje uči u školi jer ima društvo. U školi su jednaka prava i dužnosti za sve, daje se svakome ono mjesto koje mu pripada prema sposobnosti i vrlinama. S druge strane, kod kuće prevladavaju osobne želje, laska im se i umiljava te im se lakoumno oprašta u mnogočemu. Odnosno, kako se kazuje:

„Učitelj, učiteljica moraju da se pred djecom svladaju, da sakrivaju svoje slabosti, pa djeca u njima gledaju samo uzore, dok se roditelji pokazuju pred djecom u svim svojim manama i slabostima – često na sablazan nevine djece.“¹¹

Osim toga, u istome časopisu „Na domaćem ognjištu“, M. J. navodi da u školi ima djece koja su pokvarena i čija pokvarenost dolazi od kuće te da djeca uče puno bolje u školi nego sami. Također navodi kako je bolje poučavati na primjerima, nego samo teorijski. Ako djevojčica ne polazi javnu školu, tada odlazi u neki obrazovni internat.

¹¹ Marija Jambrišak: *Ženski život od dječje sobe do vlastitog ognjišta*, br. 4/1900. u *Na domaćem ognjištu*, str. 83.

Unatoč tome što važnu ulogu kod obrazovanja djevojčica, ali i dječaka ima učitelj, odnosno učiteljica, ne pazi se dovoljno, smatra M. J., kod izbora učitelja i učiteljice:

„Ne pita se, umije li uzgajati i poučavati, da li je potpuno vješta hrvatskome jeziku u govoru i pismu, da li je čudoredna?“¹²

Djevojčice polaze internate i zavode ako ne idu u javnu školu, kao što smo već rekli, ali i ako je majka previše povezana sa svojom kćeri. Naime, zbog te povezanosti s kćeri majka nema vremena za društveni život (odlazak u kazalište i na druge zabave). Osim iz ta dva razloga djevojčice polaze internate i zavode i zbog majčine nemogućnosti kontrole nad svojom kćeri. U najgorem slučaju djevojčice se nalaze u takvim institucijama od najmlađih dana jer ih je otjerala maćeha. Kada završe svoje obrazovanje u zavodu, iz njega odlaze pune znanja stranoga jezika, ali, nažalost, ne poznaju svoj materinski jezik, tj. hrvatski jezik. Dakle, umjesto da živi i diše za svoju državu Hrvatsku, njezino srce je zarobilo tuđinstvo, kako, u slobodnoj parafrazi, navodi u istome članku M. J. Opće je poznato, osim toga, da u školskome sistemu puno bolje prolaze djevojčice nego dječaci. Razlog je što su djevojčice marljivije, poslušnije, radije polaze u školu, vole pisati domaću zadaću, urednije su i čišće. No, one uče samo zato da bi se isticale te dobile što više pohvala od učiteljice. Ako ih učiteljica ne nahvali dovoljno, tada će imati cijelu njihovu obitelj na teret. Ovdje se jasno vidi njihova taština. U časopisu „Na domaćem ognjištu“ navodi se također kako djecu treba naučiti da uče samo zato kako bi svojim znanjem pridonijeli ljudskome društvu.¹³ Nakon navršenih 15 – 16 godina djevojka ima tri mogućnosti: prva jest da se nastavi obrazovati, odnosno, postati učiteljica što je glavno i jedino uzorno žensko zanimanje u 19. stoljeću, druga da ostane kod kuće s majkom kako bi se izvježbala u svim kućanskim poslovima, a treća je da se uda. Stoga je, zapravo, primarna zadaća obrazovanja djevojaka, u stručnim i višim djevojačkim školama u 19. stoljeću bila učiniti od djevojke dobru domaćicu. Iako su već u nižim razredima pučke škole naučile sve o štedljivosti, urednosti, čistoći, marljivosti i radišnosti te o pregarenju, u višim ženskim školama učile su o konkretnim poslovima koje svakodnevno obavljaju sve kućanice. U višim djevojačkim školama veći dio učenica bio je iz građanske klase, stoga je njima bio prilagođen čitav plan i program. Te škole

¹²Marija Jambrišak: *Ženski život od dječje sobe do vlastitog ognjišta*, str. 83.

¹³ Marija Jambrišak: *Ženski život od dječje sobe do vlastitog ognjišta*, br. 4/1900. u *Na domaćem ognjištu*, str. 82. – 85.

mogle su upisati sve djevojčice koje su navršile deset godina i koje su završile četverorazrednu nižu pučku školu. U novome nastavnome programu koji je proveden 1883/1884. djevojke su slušale manje nastavnih sati hrvatskoga jezika, zemljopisa, povijesti, računstva, prirodoslovlja te su uveli novi predmet, kućanstvo, kojeg su djevojke slušale tek u osmome razredu. Najviše su na tjedan ipak slušale predmet koji se naziva ženski ručni rad, kako navodi Dinko Župan u knjizi *Dobre kućanice: obrazovanje djevojaka u Slavoniji tijekom druge polovice 19. stoljeća*.¹⁴

Što se tiče obrazovanja učiteljica i učitelja, oni su se u početku obrazovali u pripravničkim školama ili preparandijama. Godine 1849. otvorilo se učilište u Zagrebu koje se nazivalo „Učiteljna učiona zagrebačka“. Tamo se buduće učitelje i učiteljice poučavalo vjeronauku, pedagogiji, didaktici, metodici, gramatici jezika ilirskoga, krasopisu i pravopisu, računstvu, zemljopisu, prirodopisu, fizici, nauku poljskog gospodarstva, umjetoslovlju, liječiteljstvu u nenadanim slučajevima, orguljanju, pjevanju te obrednom izvršavanju, odnosno rasporedu službe u crkvi. Većina su polaznika bili učitelji, no bile su i dvije učiteljice. Razlog je tomu taj što su se učiteljice obrazovale u tečajevima. Naime, učiteljska škola je bila namijenjena samo za obrazovanje učitelja, dok je prvo djevojačko učilište otvoreno godine 1848. u Zagrebu na inicijativu biskupa Haulika. Ono se nalazilo u samostanu sestara milosrdnica sv. Vinka. To je bila privatna učiteljska škola te je u početku bila samo namijenjena obrazovanju sestara milosrdnica, a nastava se održavala na njemačkome jeziku. Zatim su je počele polaziti i druge djevojke te je konačno, 1851. godine, dobila i javnu službu. Cilj ženske učiteljske škole bio je religijskoga karaktera i smjerao je odgoju djece u kršćanskome duhu, kako navodi Dragutin Franković i ostali autori u knjizi *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*.¹⁵

U preparandijama su se, pak djevojke školovale četiri godine, a kako bi stekle dodatno znanje i obrazovanje služile su se knjižnicama, časopisima, učiteljskim sastancima te produžnim tečajevima. Zanimljivo je spomenuti da su učitelji bili jako

¹⁴ Dinko Župan: *Dobre kućanice: obrazovanje djevojaka u Slavoniji tijekom druge polovice 19. stoljeća*, str. 242. i 244.

¹⁵ Dragutin Franković i drugi: *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, str. 99. i 123.

slabo plaćeni, a učiteljice su imale 80 posto manju plaću od učitelja. S obzirom na to da su ih financirale općine, koje su bile jako siromašne, plaće su im još bile i uredu.¹⁶

Godine 1888. donesen je, pak novi školski zakon koji je ograničio slobodu učitelja, povećao radni vijek te nametnuo pravilo da se učiteljice ne smiju udavati. Ako su se udale, tada se smatralo da svojevrijedno napuštaju učiteljsku službu.¹⁷ O toj temi i svim spomenutim problemima odgoja i obrazovanja mladih djevojaka i učiteljskoga života na određeni način govore i romani koji su predmet analize koja slijedi.

¹⁶ Dragutin Franković i dugi: *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, str. 127. i 128.

¹⁷ Emerik Munjiza: *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet u Osijeku, Hrvatski pedagoško-književni zbor ogranak Slavonski Brod, Osijek, 2009., str. 43., 77. – 78.

4. UČITELJICE BRANKA KUNOVIĆEVA I ĐURĐICA AGIĆEVA

U 19. stoljeću, kao što smo već rekli, u Hrvatskoj se javlja novi društveni sloj - građanstvo, a samim time i potreba da se obrazuju ne samo dječaci, već i djevojčice. Iako djevojke nisu imale pravo obrazovati se na zagrebačkome Sveučilištu, kao mladići, imale su pravo polaziti ženske škole kako bi stekle zvanje učiteljice, i time bi, ako se ne bi udale, mogle samostalno zarađivati za život, kako je to naveo Dinko Župan. No, ako bi se udale, svojim bi znanjem, mogle pomagati svome suprugu. Ženske su škole, stoga u prvome redu bile namijenjene gradskim djevojkama koje nisu znale ni kuhati ni vesti ni druge kućanske poslove, kako bi ih pripremile za dobre domaćice, supruge te, na kraju, i za dobre majke, dok se za seoske djevojke smatralo da su u boljem položaju, jer su ih majke, ali i sredina u kojoj su se nalazile bolje osposobljavale za obavljanje svakodnevnih kućanskih poslova. I o tim temama također progovaraju August Šenoa i Ksaver Šandor Gjalski u svojim romanima kojima se ovdje bavimo.

Roman *Branka*, autora Augusta Šenoe, prvi se puta pojavljuje u časopisu „Vijenac“ godine 1881. Osam godina nakon Šenoine *Branke*, dakle 1889. godine, pojavljuje se roman *Đurđica Agićeva* autora Ksavera Šandora Gjalskoga. Za oba romana možemo reći da su romani lika, zbog toga što se u središte pozornosti stavljaju glavni likovi: Branka i Đurđica, dok u romanima možemo pratiti karakterne promjene uzrokovane raznim situacijama kojima su ti likovi podređeni.

S druge strane, Šenoina *Branka* nije prvi roman u kojemu se govori o položaju učiteljica u zaostaloj hrvatskoj seoskoj sredini. Naime, tome romanu prethodi pripovijest Ivana Perkovca *Stankovačka učiteljica*. Ta je pripovijest napisana u obliku brojnih pisama koje učiteljica Marta Božićeva piše svojoj najboljoj prijateljici Klarici. U njima ona opisuje anegdote koje doživljava u Stankovcu, kako provodi svoje slobodno vrijeme te koje je sve neugodnosti doživjela. Naime, već pri samome dolasku u Stankovac učiteljeva žena joj nije željela ustupiti smještaj, a niti župnik joj nije pomogao, stoga je potražila pomoć u gostionici mjesnoga suca Šavorića. No, tu nije bio kraj njezinim nevoljama. Njezina učionica se nalazila u posebnoj prostoriji koju je sama uredila zbog toga što učitelj nije želio dijeliti dječaćku učionu s Martom. Nadalje, suseljanima nije bila draga, stoga su je ogovarali i ružno govorili o njoj i o

njezinome načinu poučavanja. Unatoč tome njezine učenice su je jako voljele. Naime, ona im je, kada su bile dobre, pripovijedala pripovijetke i pjevala, a tijekom lijepoga vremena bi ih vodila u šetnju poljem. Upravo zbog svoga načina poučavanja ona je primila pismo u kojemu se spominje da ne poštuje kršćanski nauk te da loše poučava djecu. Zbog toga pisma ona je bila tužna, a učitelj joj je savjetovao da se ugleda na njegovo poučavanje i da neće imati nikakvih problema. Iako je mlada učiteljica u Stankovcu doživjela brojne nesreće, Perkovića pripovijest završava sretno. Naime, Marta se zaručila za kapetana Granošu koji je odlučio sagraditi novu školu i učiteljski stan o svome trošku.

Navedena i prepričana pripovijest je poslužila Augustu Šenoi kao uzor za pisanje romana *Branka*.¹⁸ Dok se na oba romana nadovezuje *Đurđica Agićeva*, iako je, kako smatra Miroslav Šicel, Gjalski znatno proširio temu jer je duboko ušao u unutarnji svijet svoga lika, koji je vrlo emocionalan.¹⁹ S druge strane, oba se ta romana, koje ovdje analiziramo, smatraju romanima sa suvremenom tematikom te romanima u kojima se prikazuju poteškoće tadašnjeg intelektualca s neukim, prostim, seoskim ljudima. Vrijeme radnje Šenoinoga romana jesu 60-e godine 19. stoljeća, a mjesto radnje je zagorsko selo Jalševo,²⁰ dok je u romanu *Đurđica Agićeva*, mjesto radnje slavonsko selo Pazarinci, a vrijeme radnje oko 1885. godine.

Iako između Šenoina romana *Branka* i romana *Đurđica Agićeva*, Ksavera Šandora Gjalskoga je prošlo osam godina, romani zadržavaju neke zajedničke osobine. Glavne osobine su vezane uz nosive ženske likove jer su obje junakinje mlađahne učiteljice, povezuje ih i isti grad. Podrijetlom su Zagrepčanke i najrađe bi ostale službovati u Zagrebu, no, stvarnost ih odnosi u druge krajeve kraljevine.

Nadalje, ni jedna ni druga u početku ne mogu pronaći posao u službi zbog toga što nemaju zagovornika. Stoga ih na početku romana upoznajemo kao tužne i nesretne osobe koje su željne zaposlenja. Branka je poslala bojne molbe, ali ne uspijeva dobiti posao, s druge strane Đurđičin otac je svojoj kćerki tražio posao preko

¹⁸ Miroslav Šicel: *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga I.: *Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoe (1750. – 1881.)*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004., str. 226.

¹⁹ Miroslav Šicel: *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća*, knjiga II.: *Realizam*; Naklada Ljevak, Zagreb, 2005., str. 183.

²⁰ Jasna Šego: *O ženama u „Viencu“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća* u *Kroatologija 2* (2011) 2 : 141 – 160, str. 151.

oglasa. Najčešće bi on govorio što da napiše vladi, a Đurđica bi pisala. Puno je sredstava potrošio na pisma i biljege. Unatoč odličnim ocjenama na svjedodžbi obje su djevojke svaki put bile odbijene. Đurđica je na svoju službu čekala čak četiri godine, a Branka nešto manje. Obje su također voljele učiti. No, ponekad se Đurđica pitala zbog čega se toliko mučila u školi i sjedila za knjigom, dok su njezine prijateljice i kolegice odlazile na zabave. Sada su one već udane i imaju svoju obitelj, a ona još čeka poziv na službu. Kada bi se Đurđica dvoumila i propitkivala zašto je toliko učila sjetila se svoje učiteljice i kako ih je podučavala da je temeljno da žena ne smije pokazati svoju slabost pred drugima. Nakon što su saznale da su dobile službu u Jalševu i Pazarincima, obje su također bile presretne i oduševljene. Sve dok nisu dobile posao učiteljice, one su plele i šivale za druge gospođe kako bi zaradile novac za hranu. Kada su dobile službu učiteljice, potpuno su se posvetile učiteljskome pozivu.

Obje su djevojke, naime, bile prvenstveno opisane kao idealistkinje kako to čitamo u *Branki*:

„Ti si idealistica! Zakopaš se u svoje sanjarije, i ne mariš što radi, što misli ostali svijet.“²¹.

Nadalje, obje su pobožne jer se u teškim trenucima mole kao što nalazimo u *Đurđici Agićevoj*:

„Djevojka samo što nije zaplakala. Uze moliti „Očenaš“.“²²

Osim u teškim trenucima, Đurđica se moli i da dobije učiteljsko mjesto. Osim toga obje su djevojke imale i visoko razvijenu nacionalnu svijest što je i opća karakteristika književnoga programa njihovih pisaca. Branka tako ustraje na tome da će ona radije učiti seosku hrvatsku djecu, nego da poučava gradsku, a odnarođenu djecu kod kuće, u Zagrebu, iako je plaća seoske učiteljice manja od plaće koju bi dobivala ako poučava djecu privatno. Branka smatra da je robovanje poučavati djecu radeći kao guvernanta i privatna podučavateljica zbog toga što na taj način ne radi u korist svoga naroda i općega dobra. Kod Gjalskoga se izravno ne spominje da je Đurđica lik s razvijenim osjećajem domoljublja, već se to podrazumijeva. Naime, Đurđici je

²¹ August Šenoa: *Branka*, Školaka knjiga, Zagreb, 2003., str. 22.

²² Ksaver Šandor Gjalski: *U noći*, Janko Borislavić, *Đurđica Agićeva*, *Na rođenoj grudi*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2016., str. 363.

iznimno drago što čuje hrvatski jezik na putu u Pazarince jer se samim time osjeća puno sigurnije.

S druge strane, što se tiče ostalih osobina likova, moglo bi se istaknuti kako je Branka iznimno voljela maštati i sanjariti. Ona je najčešće sanjarila o tome kako poučava svoje male učenike, kako ih kroti te kako upućuje roditelje u bolji pristup odgoju njihove djece. Sanjarila je i kako je djeca obožavaju. S druge strane Đurđica je čak bila i veći sanjar od Branke. U početku sanjari kako bi bilo lijepo da konačno, nakon četiri godine, dobije posao učiteljice, zatim isto kao i Branka sanjari o tome kako da poučava svoje učenike i kako želi da joj škola bude uzorna. Nadalje, sanjari o igrama kojima će zabavljati svoje učenike i slično. Mašta da već sada ljubi djecu koju će poučavati, iako ih još nije upoznala. Drugi dan nakon bala kod gospođe Malešević, ponovo proživljava taj bal. Premda su sanjarke i vole maštati o dobivanju službe, obje djevojke, i Branka i Đurđica, iznimno su marljive i vrijedne djevojke. Branka je marljiva jer je s lakoćom rješavala najteže zadatke u školi i kada joj se u Jalševu približavao ispit, ona je imala pune ruke posla: ne samo da skine, nepravedno nametnutu, ljagu sa svojega imena, već i da njezini učenici dobro prođu na ispitu. Đurđica je, pak, marljiva na isti način. I ona je s lakoćom rješavala zadaću i puno učila, dok su se njezine kolegice i prijateljice zabavljale

„Zar se za to toliko učila, tolike noći probdila uz knjige, dok su njezine vršnjakinje lebdile po plesnim dvoranama?“²³

Kada su stigle u selo gdje su dobile mjesto učiteljice, obje su se poklonile svojim „dobrotvorima“ kako bi se zahvalile što su ih primili. Tako se Branka otišla pokloniti župniku, koji ju je jako lijepo primio, načelniku te bilježniku. Od svih navedenih bilježnik je jedini nije gostoljubivo primio. On joj je obećao da će paziti na svaki njezin korak. Đurđica se u Pazarincima otišla pokloniti gospođi Malešević kako bi joj se ispričala na tome što nije odsjela kod njih i zahvalila se na razumijevanju. Kada su stigle u zagorsko selo i slavonsko selo, učiteljice nisu imale prikladni smještaja, već su odsjele u gostionici da bi se tek kasnije preselile. Đurđica se preselila kod kolegice Lisičke, a nešto kasnije kod gospođe Malešević, a Branka se nakon izvjesna vremena preselila u vlastiti učiteljski stan.

²³ Ksaver Šandor Gjalski: U noći, Janko Borislavić, Đurđica Agićeva, Na rođenoj grudi, Naklada Karijatide, Zagreb, 2016., str. 341.

Obje učiteljice doživljavaju i neugodna iskustva u seoskoj sredini. Tako se Branki udvara Marić koji je špijun i pokvaren čovjek, a ni bilježniku nije draga. Marić joj je obećao posao samo ako će se udati za njega. On zna da Branka silno želi postati učiteljicom, a on govori jako loše o učiteljicama i učiteljima. Nakon što Branka bude proglašena najboljom učiteljicom, on ju ponovo poziva u Zagreb i nudi joj službu u zagrebačkoj školi i svoju ruku, a to, dakako, Branka odbija. S druge strane, bilježniku se zamjerila jer je on smatrao da je gospođa Šilička adekvatna učiteljica za poučavanje seoske djece kojoj ne treba filozofsko obrazovanje te samim time općina ne bi trebala trošiti toliko novaca za učiteljice. S druge strane i Đurđica je imala sličnih problema s udvaračem i spletkama koje su se stvarale oko njih. Tako se njoj udvarao Žunić, koji se isto kao i Marić, odlučio djevojci osvetiti nakon što ga je odbila. Naime, oba su odbijena udvarača oklevetala djevojke, optužili su ih da loše rade svoj posao, da se služe neprimjerenim načinima obrazovanja. Nažalost, Đurđica je izgubila na sudu, a Branka je uspjela „očistiti svoje ime“. Budući da je Đurđica izgubila presudu na sudu, bila je tužna i htjela je počiniti samoubojstvo. No, ipak je odustala zbog toga jer nije željela ostaviti svoju obitelj. S druge strane Branka je bila proglašena najboljom učiteljicom u čitavoj kraljevini.

Unatoč lošemu iskustvu, u Pazaricima i Jalševu učiteljice su doživjele i neka vrlo lijepa iskustva. Tako su se obje zaljubile u lokalne grofove, Belizara i Hanibala, koji su podrijetlom iz Jalševa i Pazarinca, ali su većinu života boravili izvan Hrvatske. Tako je, nakon očeve smrti, Belizar odrastao u Beču i nije znao govoriti hrvatski jezik, a Hanibal je zbog ljubavnog brodoloma, odlučio putovati svijetom, osobito u Afriku. Kako bi iskazali svoju ljubav prema domovini i prema učiteljicama, oni su odlučili sagraditi nove seoske škole.

I Branka i Đurđica, s druge strane, su likovi koji su okarakterizirani na način da daju dojam kao da odišu nekom neobičnom ljepotom. Branka ima sedamnaest godina, a Đurđica dvadeset i dvije godine. Branka ima crnu boju kose, jedra je i rumena te ima vrlo pametne oči. No, na prvi se pogled čini, kao što pripovjedač kazuje da,

„(...) po jedrini, po licu bio bi možda tkogod rekao da je starija, ali čovjek se pri takvu računu lako prevari.“²⁴

²⁴ August Šenoa: *Branka*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 9.

S druge strane Đurđica se doima mlađahnom, iako jest starija od Branke. Kako čitamo u tekstu,

„u prvi se mah čini da je nejačka i nešto slaba, gotovo djetinjega vida,... jače zadivljuje plemenitost oblika, gipka stasitost i dražest svake kretnje.“²⁵

Branka Kunovićeve je, nadalje, djevojka koja živi sa svojom bakom i koju jako voli. Ona je poštena mlada učiteljica koja ne voli varati jer je iznimno moralna osoba. Ona živi prema svojim zakonima poštenja i pravde koje je skrojila sama u svojoj samoći. Tako Branka ne mijenja lako svoje misli, namjere, životne ciljeve i snove bez obzira na poteškoće na koje nailazi. Iskrena je osoba iako ne zna granice svoje iskrenosti, pa ponekada ispadne bezobrazna. Kao što joj je rekao Marić, koji ju je želio za ženu

„Vaš govor zaudara dapače nekom prostotom, koja ne pristaje nikako mladoj djevojci.“²⁶

Kroz taj lik, ukratko, progovara ideja da samo obrazovni, sposobni, pismeni, plemeniti i domoljubni ljudi mogu postići napredak i stvoriti bolji život u kraljevini, kako je istaknula književna povjesničarka Jasna Šego u svojem članku „*O ženama u „Viencu“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća*“.²⁷ To je u romanu iskazano različitim prizorima, a među ostalima nalazimo i na vrlo detaljno dan prizor djevojčina oproštaja sa Zagrebom kada se prije samog polaska u Jalševo, Branka oprostila s majkom na njezinom grobu, na groblju pokraj crkve Svetoga Petra, te joj je odlučno rekla da je svjesna da će biti teško i da neće posustati u svome pozivu.²⁸

Stoga i ne čudi da se Branka kao hrabra, ali introvertirano ocrтана ženska figura, najbolje osjeća sa svojom najboljom prijateljicom Herminom, koja je za razliku od nje ocrтана ekstovretirano i bolje društveno prilagodljiva figura. Razlike među dvjema djevojkama su važne jer kroz njih se nadzire srž idejnoga programa kojega je

²⁵ Ksaver Šandor Gjalski: *U noći, Janko Borislavić, Đurđica Agićeva, Na rođenoj grudi*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2016., str. 338.

²⁶ August Šenoa: *Branka*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 55.

²⁷ Jasna Šego: *O ženama u „Viencu“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća* u *Kroatologija* 2 (2011) 2 : 141 – 160, str. 151. – 152.

²⁸ Jasna Šego: *O ženama u „Viencu“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća*, str. 153.

Branka nositeljica. Tako Branka zastupa ideju da žena vrijedi puno više ako se zna sama, svojim znanjem prehraniti te ako se uda može pomagati i suprugu, dok se, s druge strane, Hermina na prvi pogled doima kao žena-lutka koja želi biti „modernom gospođicom“ i koja prati najnovije modne trendove.²⁹

S druge strane, karakterizaciji lika Branke pridonose i opisi te informacije koje o tome liku donosi Hermina. Hermina, naime smatra da je Branka trebala postati guvernantom, a ne seoskom učiteljicom, posvećenom idealističkim idejama i idealima. Branka zapravo na taj način predstavlja personifikaciju uzorne učiteljice. Roman naglašava njezinu nepresušnu želju za znanjem, to što ni u jednome trenutku nije požalila što je završila školu za učiteljice niti se ikada dvoumila želi li i dalje biti učiteljicom. Branka je ustrajna jer nije odustajala od potrage za poslom iako su je već puno puta odbili

„(...) ukrijepi se još jače u svojoj tvrdoj odluci, i gdje god se tražila učiteljica, prijavi se Branka sa svojom molbom“³⁰,

a isto je toliko ustrajna u borbi za učiteljsko zvanje ma koliko joj to bilo teško.

Kao što smo već rekli, Branka se na prvi pogled doima puno starijom, logičnom i ozbiljnijom no što doista jest. Razlog tomu je njezina nesretno prikazana obiteljska situacija zbog koje se naučila, još od malena, boriti za svoj kruh i za sebe. Ona smatra da će „popraviti“ očev grijeh ako naporno uči i postane učiteljicom naroda. Iako je to, zapravo, naivno jer se očev grijeh ne može ispraviti niti roman propangira ideju da djeca trebaju nositi grijese prošlosti. Naprotiv u romanu je u središtu ona revolucionarna ideja napretka i slobode koju ističe Stanko Lasić i koji jednako tako spominje i Jasna Šego, dok lik Branke karakterizira kao snažnu zagovornicu emancipacije i jednakoga prava žena i muškaraca.³¹ Tako u jednome od pisama koje Branka piše Hermini, čitamo:

²⁹ Maša Grdešić: *Romansa u pismima: pripovjedni ton u Stankovačkoj učiteljici Ivana Perkovca i Branki Augusta Šenoa* u *Komparativna povijest hrvatske književnosti*, Zbornik radova XIV. (Romantizam – Ilirizam – Preporod), Književni krug Split, Split – Zagreb, 2012., str. 292.

³⁰ August Šenoa: *Branka*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 57.

³¹ Jasna Šego: *O ženama u „Viencu“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća* u *Kroatologija* 2 (2011) 2 : 141 – 160, str. 152.

„Ženska vrijedi dva puta više kad se sama bez muške pomoći pošteno prehraniti zna; bit će ti samostalnija, ponositija, bit će sigurnija od nesreće, pa udade li se može i pomagati muža.“³²

Kada konačno, uz pomoć Herminina oca, Branka dobije posao jalševačke učiteljice, roman naglašava njezinu djetinju čistoću i sposobnost iskrenoga veselja, sve ono što je čini „idealistkinjom“. Jednako kao što se ističu sve njezine osobine dobre učiteljice: njezina krajnja samoprijegornost, požrtvovnost, čestitost i gotovo neiscrpna radost u posvećenosti radu s djecom. S druge strane, roman isto tako ima elemente klasične ljubavne priče: Branka je u zagorskome selu, Jalševo, doživjela više ružnih trenutaka, negoli lijepih, ali je tamo svejedno upoznala grofa Belizara za kojega se, nakon brojnih peripetija, na kraju i udala. Branka tada napušta učiteljsko zvanje, ali samo na određeni način: kao plemkinja ona može biti učiteljica, a on učitelj cijeloga toga kraja. Takav završetak ipak nije u protuslovlju s ranim Brankinim inzistiranjem na ženskoj samostalnosti: Branka se, naime od početka romana nije suprotstavljala braku, već ženskoj nesamostalnosti i bespomoćnosti, te je tako ona ispunila ulogu i supruge i majke. Odnosno, postala je sve ono što je i 19. stoljeće očekivalo od uzorne mlade djevojke.

U prethodnome smo dijelu teksta napomenuli da Đurđica Agićeva ima dvadeset i dvije godine, ali da je prikazana kao lik čiji izgled, kao i Brankin, nagovještava njezinu djevojačku nevinost. Pripovjedačev opis stoga naglašava da ona, slobodno to parafraziramo, ima dugu kestenjastu kosu, zavinuti nosić, divno rumene usne i krupne smeđe oči iz kojih se vidi sjajan bljesak. Jednom riječju, ona je prekrasna mlada djevojka, otjelovljenje ideje čistoga djevojaštva.³³ Što se tiče paralela s Brankom, ni životni uvjeti Đurđice Agićeve nisu puno bolji: njezini su roditelji siromašni i zbog toga njezin otac silno želi da mu se najstarija kći zaposli³⁴. Đurđica je pak, kao i Branka, okarakterizirana kao iznimno empatičan lik. Ona se brine za svoju obitelj. Svjesna je da su joj roditelji stari i da trebaju njezinu pomoć te da su joj braća još mala i da ne mogu pomagati roditeljima na način na koji im je ona pomagala kad im je odlučila slati dio svoje plaće:

³² August Šenoa: *Branka*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 17.

³³ usp. Jasna Šego: O ženama u „Viencu“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća u *Kroatologija* 2 (2011) 2 : 141 – 160, str. 347.

³⁴ Jasna Šego: O ženama u „Viencu“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća, str. 154.

„Za život dvadeset forinti dosta, drugo roditeljima; ili ne sebi sve, nešto na stranu, da ocu kupim novi zimski kaput, majci novu haljinu, djeci rublja, da, da, kako bi to divno bilo!“³⁵

Iako je iznimno sretna i vesela što je dobila službu, Đurđica se osjeća i osamljeno jer je jako vezana uz svoje roditelje, te ih jako poštuje i cijeni. S druge strane, još su neke njezine karakterne crte osobito naglašene. Tako, unatoč tome što su je puno puta odbili uz izgovor da je bolja djevojka od nje dobila posao, Đurđica ni jednom nije zavidjela djevojkama koje su dobile službu niti je bila ljubomorna na njih. Međutim, nisu svi takvi. Kada se pročulo da je dobila posao, drugi su joj zavidjeli, dok je ona ostala skromna i samozatajna. Đurđica Agićeva je stoga, kao i Branka, utjelovljenje prave nevine mlađahne gradske djevojke. Međutim, za razliku od Branke, Đurđica je krhka, kako fizički tako i psihički. Roman stavlja naglasak na trenutke njezine izrazite emocionalnosti. Ona često plače: tako je plakala dok se pakirala za put, plakala je i na zagrebačkome željezničkome kolodvoru kada se opraštala sa svojim roditeljima te plače i kada su Pazarinčani izmislili laži o njezinu nemoralnome ponašanju koje dovodi do njezina konačnoga sloma. Međutim, Đurđičina senzibilnost i zapravo preosjetljivost naznačena je već opisima različitih situacija. Tako se, na primjer, opisuje kako je škripnjava vlakom kojim je putovala do novoga odredišta, Đurđici izazivala nelagodu i budila nekakav osjećaj nervoze, a ni suputnice u kupeu joj nisu bile simpatične: jedna je bila sluškinja, a druga, kako čitamo, odviše nacifrana. Nakon nekoliko željezničkih stanica u kupe ulaze i vojnici koji puše duhan, piju alkohol i glasno pjevaju i tu se, sve u svemu, Đurđica susreće s „prostim svijetom“, s kakvim se još nikada prije nije susrela. No, to je istovremeno i hrvatska stvarnost koja će imati velik utjecaj na njezinu budućnost.³⁶ Iz toga možemo zaključiti da je Đurđica općenito bila preosjetljiva i da je teško stupala u kontakte s ljudima, pa tako i u Pazarincima često čezne za svojim domom i obitelji. Razlog je tomu, dakle, strah od nepoznate sredine u kojoj se nalazi, kao i strah od novoga života kojemu se treba prilagoditi. U Lisićkinom se domu, također, ne osjeća sigurno i dobro, no jako ju je strah otići kod gospođe Malešević. Neugodno joj je i kada je svi gledaju na balu kod gospođe Malešević. Također, vrlo je često zabrinuta. Tako, dok

³⁵ Ksaver Šandor Gjalski: *U noći, Janko Borislavić, Đurđica Agićeva, Na rođenoj grudi*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2016., str. 340.

³⁶ István Lőkös: *Pristupi Gjalskom*, Inozemni kroatisti Matica hrvatska, Zagreb, 2010., str. 201.

je putovala noću sa Smiljanićem u kočiji, Đurđica se brinula što će ljudi reći i kakvo će mišljenje imati o jednoj mladoj učiteljici koja putuje noću s nepoznatim muškarcem koji joj nije zaručnik. U istome trenutku je zabrinuta jer ne zna hoće li dobiti plaću ili neće jer već i kasni u Pazarince.

Selo Pazarinci se, inače, posve razlikuju od grada Zagreba. Tamo su ulice blatne i ljudi nisu pristojni ni prijazni. Štoviše, tamo susreće zajedljive, ohole, zle te pakosne ljude, čije namjere nipošto nisu dobre.³⁷ To najbolje dokazuju događaji koje je doživjela prvi dan. Već na početku dana bilo joj je čudno što sama luta nepoznatim i blatnjavim ulicama, zatim je bila ljuta jer su je ljudi kod seoske trgovine čudno gledali, a nisu joj željeli pomoći u pronalasku škole. Nadalje, kada je upitala djevojčicu gdje se nalazi škola, ona joj nije željela odgovoriti, već je samo otišla. Čak se zamjerila nadzorniku Ruprechtu zbog toga što nije kod njega polagala prisegu, a zbog čega joj on nije dopustio dopust da ode u Zagreb za Božić. Iako ima krivu predodžbu o mjesnim ljudima i ne vidi zlo u njima, prema njima ima iznimno dobrodušan stav. Tako je za Božić kolegicama poklonila poklone koje je sama izradila, unatoč tome što su je ogovarali. Kada sazna pravu istinu o ljudima s kojima živi, ona, stoga, ostaje posve iznenađena i začuđena.

Osim toga, Đurđica je Agićeva u Pazarincima bila jako usamljena. Naime, zbog drugačijeg načina života u Zagrebu i zbog drugačijeg odgoja, ona u slavonskome selu nema prijateljica. Zbog toga dugo ostaje u školi ili se nakon škole zatvara u svoju sobu i tako šije ili plete platno. Često su je kolegice Lisička i Milkovička zezale i zadirkivale, a ona je samo šutjela i nije se zauzimala za sebe. Tako su je zadirkivale i nakon što se vratila s bala, a što je u romanu opisano ovako:

„Lisička našla sto i sto načina kojima je djevojku bockala i nastojala da je draži. Milkovička nije bila nimalo bolja.“³⁸

U Pazarincima mlada je učiteljica doživjela brojne neugodnosti, kao što smo već spomenuli, ali se upoznala i s iskrenim ljudima koji su voljni pomoći neiskusnoj učiteljici. Tako joj je, kada ju je Žunić tužio i lažno optužio, utjehu pružila gospođa

³⁷ Jasna Šego: *O ženama u „Viencu“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća* u *Kroatologija* 2 (2011) 2 : 141 – 160, str. 155.

³⁸ Ksaver Šandor Gjalski: *U noći, Janko Borislavić, Đurđica Agićeva, Na rođenoj grudi*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2016., str. 405.

Malešević i njezin suprug. No, kada je saznala što se sve o njoj u selu govori, ona je odlučila počiniti samoubojstvo. Sjetivši se svojih roditelja, braće i sestara, odustaje od te namjere te se odlučuje za odlazak u samostan. Pri tome naumu spriječio ju je grof Hanibal koji joj je izravno priznao da je ljubi svim svojim srcem. S njim se ona osjeća slobodno, sigurno, spokojno i blaženo.³⁹ Međutim, za razliku od Branke koja svoju učiteljsku priču završava sretno, Đurđica doživljava živčani slom jer stara grofica Radmanović ne dopušta brak s običnom seoskom učiteljicom. Tijekom te faze ona se ponaša beživotno, ona kao da odumire iznutra te počinje halucinirati. Ozdravila je samo zahvaljujući roditeljskoj i Hanibalovoj neizmjerne ljubavi. Iako je Hanibal učinio sve kako bi njegova voljena ozdravila, znao je da više nikada neće osjećati jedno prema drugome ono blaženstvo koje su osjećali prije njezine bolesti. Bio je u pravu! Ona je odlučila otići u samostan. No, nikada ga nije prestala voljeti kao što možemo vidjeti u epilogu. Naime, kada je harala kuga Slavonijom, ona i još jedna časna sestra bile su poslane da im pomognu. Kada je sreća Hanibala srca su im zatitrala, a kada je čula da je umro bila je jako tužna i osjećala je da će uskoro poći za njim. Na taj način se priča o Đurđici Agičevoj ispunjava pesimizmom karakterističnim za opus Ksavera Šandora Gjalskoga, a onoga optimizma koji je ispunjavao Šenoin roman tu više nema.

³⁹ István Lőkös: *Pristupi Gjalskom*, Inozemni kroatisti Matica hrvatska, Zagreb, 2010., str. 210.

5. UČENICI I ŠKOLA U ROMANU *BRANKA* I *ĐURĐICA AGIĆEVA*

Osim što u navedenim romanima saznajemo kakav je položaj učiteljica u hrvatskim selima, točnije u Hrvatskome zagorju i Slavoniji, i koje su sve karakteristike mladih učiteljica Branke Kunovićeve i Đurđice Agićeve, mi u romanima saznajemo i kakve su seoske škole i učenici. Tako se u Šenoinom romanu *Branka* spominje da je djevojčicama puno teže u školi nego dječacima, jer one moraju učiti puno više predmeta, dakle, one uče slijedeće predmete: astronomiju, fiziku, matematiku, psihologiju, filologiju, povijest, nadalje, djevojčice još uče svirati glasovir, pjevati, crtati, uče i francuski jezik, gimnastiku, plesati te umjetničko klizanje. Uz sve navedeno djevojke uče šivati, vesti, plesti i, u romanu *Branka* se spominje da se „ne smije se plašiti ni plamena domaćega ognjišta“ te, spominje se, da moraju dobro poznavati predmet koji se naziva „nauk o čistom srcu i plemenitoj duši“. ⁴⁰ Taj predmet je iznimno važan jer će djevojke jednoga dana trebati biti plemenite majke i uzorne supruge.

Isto tako saznajemo i o životnim uvjetima učiteljica. Naime, stan učiteljice Branke Kunovićeve se tako nalazio u sklopu škole, no nije bio uređen za useljenje. Spominje se, također, da općina troši puno novaca za obrazovanje seoske djece kojoj, zapravo, nije potrebno toliko obrazovanje, kako čitamo u Šenoinom romanu:

„(...), ta gospoda zagrebačka htjela bi od naših glupih seljaka i seljanka stvoriti same filozofe. Tu imaš geografiju, ortografiju, vragografiju, historiju i noriju, i zoologiju i volologiju.“ ⁴¹

Prije no što su počeli ispiti, kako čitamo u romanu *Branka*, pa možemo slobodno parafrazirati, Brankini učenici su donijeli granja, zelenila i cvijeća u školu kako bi ukrasili svoju učionicu, a Branka je izradila zastavice. Najprije su bili ispitivani stariji razredi koje je poučavao učitelj Šilić. Ti učenici nisu učili s razumijevanjem, kako čitamo u već ranije spomenutome romanu *Branka*, već samo napamet te su zamuckivali. Učitelj Šilić se tijekom toga ispitivanja, saznajemo iz romana, jako znojio i crvenio od sramote. Međutim, kako saznajemo iz Šenoinog romana, Brankini su

⁴⁰ August Šenoa: *Branka*, Školska knjiga, Zagreb, 2003., str. 27.

⁴¹ August Šenoa: *Branka*, str. 128.

učenici bili odjeveni u bijelu seljačku odjeću, uredni i čisti, i nadasve veseli. Prije samoga početka ispitivanja, učenici su molili, a zatim su ih počeli ispitivati sve ono što su učili kroz školsku godinu, kako se navodi u Šenoinom romanu *Branka*. Iako se njezin program na prvi pogled čini opširnim, kako spominje sama Branka u jednome od pisama koje piše Hermini, ustvari ona je nastojala obuhvatiti sva potrebna znanja koja bi trebali Brankini učenici znati u svojoj dobi. Tako su djeca s učiteljicom Brankom, kako spominje u pismu, najprije upoznala svoj mali svijet, zatim im je, možemo slobodno parafrazirati, pokušala istrijebiti svako zlo iz srca, ali im je i pokušala objasniti da prihvate i zavole sve što je lijepo, krasno i vrijedno ljubavi. Uz navedeno Branka ih je poučavala i zakonima morala, naučila ih je čitati, pisati i računati, kako se to navodi u romanu *Branka*. Tijekom ispita, nijedan učenik, kako se spominje u Šenoinom romanu, nije zapinjao ni mucao, već se jasno i razgovijetno razgovaralo, čitalo i računalo. Čak su i najsramežljivija djeca živahno sudjelovala u raspravi i u rješavanju zadatka, a na kraju ispitivanja djeca su otpjevala Mihanovićevu pjesmu „Lijepa naša domovino“. Uspjehom na ispitu se Branka dokazala kao dobra učiteljica, a uprava, kao i jalševački stanovnici su se mogli uvjeriti u napredak školstva, kako možemo saznati u Šenoinom romanu *Branka*.

Kod Gjalskoga se jasno spominje da će Đurđićina plaća iznositi 600 forinti godišnje i da će joj 17 posto plaće ostati za stanarinu, no uvjet je, napominje se u romanu *Đurđica Agićeva*, da u Pazarince stigne na vrijeme. U protivnome joj neće biti isplaćena plaća. Iako učiteljska plaća nije loša, već poprilično dobra, ona bi poslužila djevojci, ako je snađe neka nevolja u životu, kao sigurnost za život odnosno, ne bi trebala ovisiti o nikome, već bi se brinula sama za sebe. Iz romana *Đurđica Agićeva*, možemo saznati da Đurđica, koja je tek počela obavljati učiteljski posao, mora najprije polagati prisegu, kako bi mogla poučavati djecu.

Iz oba romana saznajemo da su škole opisane u starinskome štihi, dakle, škole imaju slamnati krov koji je dva i pol puta viši od školskih zidova, a kada pada kiša ili snijeg, krov prokišnjava. Ispred škole nalazi se trijem, a pod trijemom se naziru, kako se navodi u oba romana, mali i zaprljani prozori, dok je unutrašnjost školske zgrade prljava i izgleda zapušteno.

Jalševo je zaostala sredina, u Hrvatskome zagorju, kao i Pazarinci u Slavoniji, gdje djeca ne znaju ni pisati ni čitati, zbog toga, navodi Gjalski u svome romanu,

Pazarinčani krive učitelje, dok se kod Šenoe ne spominje krivac za dječje neznanje. U romanu *Branka* saznajemo da mlada učiteljica Branka poučava i dječake i djevojčice, drugim riječima ona ima mješovit razred, baš kao i Đurđica Agićeva. Budući da se kod Šenoine *Branke* ne spominje da je njezina učionica odvojena od drugih učionica, možemo pretpostaviti da se učenici poučavaju u istoj zgradi, tj. školi. No, s druge strane u romanu *Đurđica Agićeva*, Gjalski jasno navodi kako se Đurđičina učionica nalazi u posebnoj zgradi. Zbog toga što u Pazarincima ima četiri razreda, pa je školska zgrada premalena za sve njih.

Obje učiteljice su, kako saznajemo iz romana, morale poučavati svoje učenike od osnovnih pojmova jer nemaju nikakva predznanja. Učiteljica Branka je svjesna, kako govori pripovjedač u Šenoinom romanu, da će nastava zimi biti otežana zbog toga što ima puno djece koja nisu stanovala blizu škole i koja trebaju dugo pješaćiti kako bi uopće stigla u školu. A kada padne visoki snijeg roditelji ne šalju djecu u školu, što zbog opasnoga puta, što zbog opasnosti od gladnih vukova koje bi mogli sresti na putu iz škole. Branka je često izvodila nastavu u prirodi, kako kroz Šenoin roman možemo saznati, odnosno na šumskoj čistini gdje je često poučavala svoje učenike. Tamo bi pjevali i odgovarali na pitanja o domovini. Na kraju im je podijelila kruh i dala čašu da se mogu napiti svježe, izvorne vode. To bi im bila nagrada za lijepo pjevanje i odlično znanje koje su pokazali tijekom ispitivanja u prirodi kako možemo saznati iz romana *Branka*. I Branka i Đurđica su provodile novi način poučavanja. Naime, s njima su djeca razgovarala, kako saznajemo iz oba romana, kao da su im ravna, nisu imale šibe niti palice za koje se smatralo da su potrebne kako bi djeci istjerale loše navike, djeca su dobivala domaće zadaće, djeca nisu imala strahopoštovanje prema njima jer su ih one obožavale. Nadalje, noviji način poučavanja je, kako možemo saznati iz oba romana, da se djecu više vodi u prirodu, pa tako Branka svoje učenike vrlo često vodi u šetnju te im tamo pripovijeda crtice iz hrvatske povijesti, o životinjama, bilju i kamenju, odnosno sve je više praktično nego teoretski. Stoga je djeca vrlo rado slušaju i slobodno ispituju. Nastoji im biti i prijateljica, a ne samo učiteljica, baš kao i Đurđica. Đurđica ih je prvi dan, kako spominje pripovjedač u romanu *Đurđica Agićeva*, kada je vidjela da više nisu koncentrirani i ne mogu pratiti gradivo, počela ispitivati o roditeljima i braći. U Šenoinom romanu se spominje da su djeca u Jalševu dolazila prljava u školu, no Branka im je, na lukav način, ukazala na važnost čistoće. Također se u već

navedenome romanu navodi da su Brankini učenici uljudni i pristojni, veseli i bistrih očiju. S druge strane, Đurđičini učenici su dosta nemirni, no imaju dobro srce jer su je pokušali oraspoločiti kada je bila bolesna, čak su joj donijeli cvijeće nakon ozdravljenja, kako možemo saznati iz romana *Đurđica Agićeva*. U već spomenutome romanu možemo saznati da nekim djevojčicama baš ne ide matematika i da su ponekada djevojčice zle, što Đurđicu jako rastužuje. No, unatoč tome, u oba romana se spominje, da učenici, i Brankini i Đurđičini, obožavaju svoje učiteljice.

6. ZAKLJUČAK

U ovome radu pozabavili smo se dvjema učiteljicama koje su najznačajnije u 19. stoljeću, a to su Branka Kunovićeve, autora Augusta Šenoe, i Đurđica Agićeva, Ksavera Šandora Gjalskoga. Na temelju provedene analize romana Augusta Šenoe *Branka* i romana Ksavera Šandora Gjalskoga *Đurđica Agićeva*, možemo zaključiti da su obje učiteljice izrazito lijepe, mudre, pametne i inteligentne. No, i veoma neiskusne mlade učiteljice koje odlaze u druge krajeve kraljevine i susreću se s brojnim poteškoćama koje im zadaju neobrazovani i zajedljivi seljani.

I Branka i Đurđica su inovativne u svome odgojnome i obrazovnome radu, te ne koriste šibu i palicu, već svojim učenicima nastoje biti prijateljice. Objе poučavaju djecu o svim bitnim pojmovima koji ih okružuju: o pisanju, čitanju i računanju te o moralu i domoljublju. Nastoje im prikazati više praktičnog nego teoretskog gradiva. Jednom riječju, one su otjelovljenje čistoga djevojaštva. Međutim, samo je Branka uspjela ispuniti ulogu i supruge, ali i majke, tj. Branka je otjelovila sve ono što je 19. stoljeće i zahtijevalo od jedne uzorne mlade djevojke. Dok je, s druge strane, Đurđica otišla u samostan jer je bila previše krhka, ne samo fizički, već i psihički. Upravo je na taj način, kako smo već spomenuli, njezina priča ispunjena pesimizmom koji je karakterističan za opus Ksavera Šandora Gjalskoga.

7. LITERATURA

Primarna literatura:

1. Ksaver Šandor Gjalski: *U noći, Janko Borislavić, Đurđica Agićeva, Na rođenoj grudí*, Naklada Karijatide, Zagreb, 2016.
2. August Šenoa: *Branka*, Školska knjiga, Zagreb, 2003.

Sekundarna literatura:

1. Časopis *Na domaćem ognjištu*, br. 3/1900.
2. Dragutin Franković i dugi: *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Pedagoško književni zbor, Zagreb, 1958.
3. Maša Grdešić: *Romansa u pismima: pripovjedni ton u Stankovačkoj učiteljici Ivana Perkovca i Branki Augusta Šenoe u Komparativna povijest hrvatske književnosti*, Zbornik radova XIV. (Romantizam – Ilirizam – Preporod), Književni krug Split, Split – Zagreb, 2012.
4. Stanko Lasić: *Roman Šenoina doba* (odlomci iz studije), Umjestnost riječi VIII 4, Zagreb, 1964.
5. Stanko Lasić: *Roman Šenoina doba (1863. – 1881.)*, JAZU, Zagreb, 1965.
6. István Lőkös: *Pristupi Gjalskom*, Inozemni kroatisti Matica hrvatska, Zagreb, 2010.
7. Emerik Munjiza: *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filizofski fakultet u Osijeku, Hrvatski pedagoško-književni zbor ogranak Slavonski Brod, Osijek, 2009.
8. Krešimir Nemeć: *Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća*, Znanje, Zagreb, 1995.
9. Jasna Šego: *O ženama u „Viencu“ i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća u Kroatologija 2 (2011) 2 : 141 – 160.*

10. Miroslav Šicel: *Pregled novije hrvatske književnosti* (treće nadopunjeno izdanje), Matica hrvatska, Zagreb, 1979.
11. Miroslav Šicel: *Povijest hrvatske književnosti, knjiga I.: Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoe (1750. – 1881.)*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.
12. Miroslav Šicel: *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća, knjiga II.: Realizam*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005.
13. Dinko Župan: *Dobre kućanice: obrazovanje djevojaka u Slavoniji tijekom druge polovice 19. stoljeća* u *Scrinia Slavonia*, br. 9, 2009., 232 – 256.

8. SAŽETAK

U ovome radu govori se o položaju učiteljica u Hrvatskoj u 19. stoljeću. U prvome dijelu rada nastojali smo ukratko opisati posebnosti razdoblje predrealizma ili Šenoinog doba. Nakon toga opisali smo odgoj i obrazovanje mladih djevojaka u 19. stoljeću u Hrvatskoj. Naime, djevojčice su se mogle školovati u pučkim školama, zajedno s dječacima, ili u zavodu i institutu. Primarna uloga školovanja djevojčica bila je da ih pripremi za stvarni život, kako bi bile dobre kućanice, supruge i majke, a učiteljice je u početku obrazovala Crkva koja je nastojala, pomoću njih, širiti svoju vjeru i kršćanski nauk. U drugome dijelu rada nastojali smo usporediti učiteljice Branku Kunovićevu i Đurđicu Agićevu. Naveli smo njihove zajedničke osobine, ali i po čemu su jedinstvene. Na kraju rada prikazali smo i kakvi su njihovi učenici, što ih sve poučavaju i u kakvome se stanju nalaze školske zgrade.

KLJUČNE RIJEČI

Šenoino doba, odgoj i obrazovanje djevojaka u 19. stoljeću, August Šenoa, Ksaver Šandor Gjalski, učiteljica Branka, učiteljica Đurđica

9. ABSTRACT

This work is talking about the position of teachers in 19th century. In first part of this work we have tried to briefly describe particularities of the period of prerealism or Šenoa's era. After that we described education and training of girls in 19th century in Croatia. In fact, girls were able to educate in public schools, together with boys or in institution and Institute. Primary role of educating girls was to prepare them for life, so they could be good housewives, wives and mothers, and in the beginning teachers were educated by Church which tried, by them, spread their belief and Christian Doctrine. In the second part of this work we have tried to compare teachers Branka Kunovićeva and Đurđica Agićeva. We mentioned common features but we have also mentioned what makes them unique. At the end of this work we showed what their students were like, what are they teaching them and in what shape school buildings are.

KEY WORDS

Šenoa's era, education and training of girls in 19th century, August Šenoa, Ksaver Šandor Gjalski, teacher Branka, teacher Đurđica